

DOI: 10.31617/3.2024(132)02
УДК 341.123:355.01

КАРНАУХ Богдан,
к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
вул. Сковороди, 77, м. Харків,
61024, Україна
ORCID: 0000-0003-1968-3051
b.p.karnauh@nlu.edu.ua

KARNAUKH Bohdan,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor
of Civil Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University
77, Skovorody St., Kharkiv,
61024, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1968-3051
b.p.karnauh@nlu.edu.ua

ЯКА ШКОДА Є "ПРЯМИМ" НАСЛІДКОМ ВІЙНИ: ПРАКТИКА КОМПЕНСАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ООН

Стаття присвячена аналізу практики Компенсаційної комісії ООН з погляду проблеми встановлення причинного зв'язку між воєнним вторгненням і шкодою, за яку потерпілі вимагають відшкодування. Методологічно стаття спирається на традицію правового реалізму: емпіричним матеріалом дослідження є висновки Комісії за результатами розгляду заяв та її загальні рекомендації. У першій частині викладено основні положення про встановлення причинного зв'язку. Розмежовуються два дослідження, що необхідні для встановлення юридично значущого причинного зв'язку – тест "якби не" і дослідження на предмет віддаленості/наближеності причинного зв'язку. Обґрунтовано, що критерієм віддаленості/наближеності причинного зв'язку має слугувати деліктизуючий ризик: діяння має вважатися достатньо наближеною (тобто юридично значущою) причиною шкоди, якщо така шкода належить до кола передбачуваних ризиків, що створювало це діяння під час його вчинення, і через що це діяння визнається протиправним. У другій частині проаналізовано практику Компенсаційної комісії ООН щодо розгляду заяв про відшкодування шкоди, завданої незаконним вторгненням Іраку в Кувейт і подальшою окупацією Кувейту в 1990–1991 рр. Висунуто гіпотезу про те, що хоча критерієм віддаленості шкоди Комісія задекларувала принцип "прямого" причинного зв'язку, висновки Комісії краще пояснювати через критерій деліктизуючого ризику і міркування правової політики. Щодо обґрунтування цієї гіпотези наведено низку рішень Комісії. Окремо досліджено рішення щодо відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю, й окремо – рішення щодо відшкодування шкоди, завданої майну та

WHAT DAMAGE IS A "DIRECT" CONSEQUENCE OF WAR: THE PRACTICE OF THE UN COMPENSATION COMMISSION

The article is devoted to the analysis of the practice of the UN Compensation Commission from the point of view of the problem of establishing a causal link between a military invasion and the damage, for which the victims claim compensation. From the point of view of methodology, the article is based on the tradition of legal realism: the empirical material of the study is the Commission's findings based on the results of the review of claims and the Commission's general recommendations. The first part outlines the main provisions on establishing causation. The author distinguishes between two studies required to establish a legally relevant causal link, namely, the "if not" test and research on the remoteness/proximity of the causal link. It is substantiated that the delictual risk should serve as the criterion of remoteness/proximity of causation: the act should be considered a sufficiently proximate (i.e., legally relevant) cause of harm, if such a harm falls within the range of foreseeable risks created by the act at the time of its commission and due to which (risk) this act is recognized as delictual. The second part of the article analyses the practice of the UN Compensation Commission regarding consideration of claims for compensation for damage caused by Iraq's illegal invasion of Kuwait and the subsequent occupation of Kuwait in 1990-1991. The hypothesis is put forward that although the Commission declared the principle of "direct" causation as the criterion of the remoteness of damage, the Commission's findings are better explained through the criterion of delictual risk and legal policy considerations. Regarding the justification of this hypothesis, a number of the Commission's decisions are provided. The decisions on compensation for injury inflicted to life and health, and separately – decisions on compensation

Copyright © 2024, Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (CC-BY) Міжнародна ліцензія, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

майновим інтересам. Установлено, що, оскільки агресивна війна – це найтяжчий злочин проти людства (міжнародно протиправне діяння *erga omnes*), межі відповідальності за такі діяння мають бути відповідними і пропорційними до масштабів злочинства. Зокрема вони мають охоплювати численні й різноманітні ризики, які можна розумно передбачати як вірогідний наслідок воєнного вторгнення, навіть якщо причинний зв'язок між війною та шкодою опосередкований додатковими ланками чи втручанням третіх осіб.

Ключові слова: відшкодування шкоди, деліктне право, причинний зв'язок, віддаленість причинного зв'язку, наближена причина, агресивна війна, національна безпека, міжнародна безпека.

for damage caused to property and property interests, were investigated separately. It has been established that since an aggressive war is the most serious crime against humanity (an internationally wrongful act *erga omnes*), the limits of responsibility for such acts must be appropriate and proportionate to the scale of the atrocity. In particular, they must cover all those multiple and diverse risks that can be reasonably foreseen as a likely consequence of a military invasion, even if the causal link between the war and the damage is indirect and involves additional links or interventions of third parties.

Keywords: compensation for damage, tort law, causation, remoteness of causation, proximate cause, aggressive war, national security, international security.

JEL Classification: K13, K33, K38, K42.

Вступ

Агресивна війна, розпочата російською федерацією проти України, завдала руйнування колосальних масштабів (NGO "Kyiv School of Economics Institute", липень 2023). Світовий банк, що оцінював пряму фізичну шкоду, завдану інфраструктурі та будівлям України, а також потреби на відновлення й відбудову, визначив суму, яка на кінець першого року війни становила 411 млрд дол. США (Світовий банк, 2023, с. 13). Утім війна триває вже майже два роки, тож навіть за грубими оцінками сума збитків наближається до 1 трлн дол. США (Arons, 2022).

Проте зазначені цифри не враховують найтяжчих, людських втрат. За оцінкою Верховного комісара ООН з прав людини, на кінець 2023 р. втрати тільки серед цивільного населення становили 29 330 осіб, з яких 10 191 загиблих і 19 139 поранених (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, б.д., с. 3). Ці дані подаються із застереженням, адже реальні втрати можуть бути значно більшими, оскільки статистика надає лише достеменно підтверджені випадки, проте в умовах війни мати реальні цифри часто неможливо.

Величезна кількість українців змушена покинути свої домівки: за даними Міністерства соціальної політики, наразі офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні нараховується 4.9 млн (Внутрішньо переміщені особи, б.д.). Через агресивну війну, яку російська федерація веде проти України, близько 6 млн українців покинули країну (*Ukrainian refugee situation, n.d.*).

Щодо норм міжнародного права держава відповідальна за міжнародно протиправні дії тож зобов'язана відшкодувати у повному обсязі шкоду, завдану такими діями (*Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, ст. 31). Усі збитки, завдані внаслідок російської агресії, мають бути відшкодовані коштом агресора. Через це Комітетом Міністрів Ради Європи прийнято Резолюцію (*Resolution CM/Res(2023)3*), що запровадила перший з трьох елементів міжнародного компенсаційного механізму для України – міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації проти України.

Згідно з класичними постулатами деліктного права, щоб шкода підлягала відшкодуванню, необхідно довести, що між шкодою та протиправним діянням (зокрема міжнародно протиправним діянням) є наявний причинно-наслідковий зв'язок. Установлення причинного зв'язку між шкодою та війною стало головним завданням Компенсаційної комісії ООН, створеної у 1991 р. відповідно до резолюції Ради Безпеки 687 (1991) для розгляду заяв і виплати компенсації за шкоду і збитки, завдані шляхом незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і подальшої окупації Кувейту в 1990–1991 рр. Комісія отримала близько 2.7 млн заяв на загальну суму 325.5 млрд дол. США, з яких задовольнила близько 1.5 млн заяв на загальну суму 52.2 млрд дол. США (*UNCC at glance, n.d.*). Комісія пропрацювала 31 рік і завершила свою роботу, здійснивши виплати у повному обсязі наприкінці 2022 р. Президент Керівної ради Комісії представив Фінальний звіт до Ради Безпеки ООН за два дні до початку повномасштабного вторгнення росії в Україну – 22 лютого 2022 р.

Практика Компенсаційної комісії ООН є важливим джерелом для визначення принципів міжнародного права щодо встановлення причинного зв'язку між війною та шкодою, завданою фізичним особам, компаніям, міжнародним організаціям та державам. На необхідності врахування цієї практики під час формування компенсаційних механізмів для України наголошує Рада Європи в Експертному звіті від листопада 2023 р. (*Expert Report on Remedies, 2023*).

Діяльність Компенсаційної комісії ООН слугувала предметом численних наукових розвідок, серед яких – праця Ліліч (*Lillich, 2023*), монографія за редакцією Фейєрі, Гібсона та Раджа (*Feighery, Gibson, & Rajah, 2015*), а також низка публікацій у науковій періодиці (*Wassgren, 1998; Townsend, 2019; Chung, 2005; Crook, 1993; Caron, 2002; McGovern, 2009* та ін.). Проте дотепер приділялося мало уваги аналізу рішень Комісії з погляду проблеми установлення причинного зв'язку, а тим часом причинність є однією з найскладніших проблем деліктного права, і практика Комісії тільки підтверджує цей факт.

Мета статті – дослідити практику Компенсаційної комісії ООН з погляду проблеми встановлення віддаленості причинного зв'язку задля подальшого використання досвіду Комісії в роботі міжнародного компенсаційного механізму для України.

В основі статті лежить гіпотеза про те, що хоча Компенсаційна комісія проголосила критерієм віддаленості шкоди "прямоту" причинного зв'язку, насправді її рішення можуть бути краще пояснені через застосування концепції деліктизуючого ризику. Для перевірки цієї гіпотези у статті досліджено практику Комісії (рішення та рекомендації) щодо різних категорій заяв.

Методологічно дослідження спирається на традицію правового реалізму, згідно з якою дійсним є право, застосовуване судами, і для його пізнання належить вивчати емпіричний матеріал, яким є судові

рішення. Власне, сам предмет дослідження слугує ілюстрацією розбіжності між декларованими абстрактними принципами ("прямоти" причинного зв'язку) і реально застосовуваними підходами Комісії (принцип деліктизуючого ризику).

Аналізу практики Комісії передую загальний огляд правил, за якими відбувається установлення причинного зв'язку в деліктних справах. Далі будуть викладені засадничі положення Резолюції 687 Ради Безпеки ООН, що становили правову основу діяльності Комісії й підґрунтя для її підходу до установлення причинного зв'язку. Надалі перейдемо до дослідження рішень і рекомендацій Комісії у справах про шкоду життю та здоров'ю й окремо – у справах відшкодування шкоди, завданої майну та майновим інтересам.

1. Загальні положення про причинний зв'язок

Установлення причинного зв'язку має два різних дослідження. Перше – зазвичай просте дослідження – називають *тестом "якби не"*. Його суть в тому, чи виникла б шкода, якби не протиправне діяння (в нашому випадку – війна). Далі слід уявити альтернативну реальність, у якій протиправного діяння (війни) немає, і "подивитися", чи настала б шкода у такій альтернативній реальності. Якщо шкода б усе одно настала, то вона не була пов'язана з протиправним діянням, яке ми "умоглядно" виключили з цієї реальності. Якщо ж шкода не настала в такій реальності, то вона пов'язана з протиправним діянням.

Проте таке дослідження дає результати, які охоплюють більше, ніж потрібно: керуючись таким принципом, нам доведеться пройти вздовж нескінченного ланцюга причинно-наслідкових зв'язків аж до моменту зародження Всесвіту (бо "якби не" зародився Всесвіт, то і не було б цієї дорожньо-транспортної пригоди, чи цієї виробничої травми, чи цієї війни). Події у світі взаємопов'язані: одна й та сама подія є наслідком для попередньої й причиною для подальшої. Такі причинно-наслідкові ланцюги тягнуться нескінченно довго. Проте очевидно, що для цілей права та зокрема для цілей покладання юридичної відповідальності не варто відстежувати першопричини шкоди аж до прадавніх часів і зародження світу. Як зазначив Френсіс Бекон: "*In jure non remota causa, sed proxima spectatur*" (у праві не віддалена, а наближена причина береться до уваги) (Kelley, 1991, с. 67).

Друге дослідження присвячене тому, щоб установити, чи не була шкода занадто віддаленим (*remote*) наслідком, або – що те саме – чи була протиправна поведінка достатньо наближеною (*proximate*) причиною.

Ці два слова – наближений, віддалений – доволі невизначені. Хоч вони наочно демонструють суть проблеми та характер дослідження, проте не дають чітких критеріїв того, що можна вважати достатньо наближеним, а що вже є занадто віддалене.

Причинний зв'язок має бути прямим, суцільним і не перериватися подіями, які б втручалися у його природний плин. Таке формулювання було одним з перших спроб означити критерій віддаленості шкоди (див. окрему думку судді Едрюса (*Andrews, J.*) у справі (*Palsgraf v Long Island Railroad Co* 248 N.Y. 339, 162 N.E. 99, 1928).

Часто як робочий критерій наближеності/віддаленості шкоди використовують *передбачуваність*: діяння є достатньо наближеною причиною шкоди, якщо шкода була передбачуваним наслідком цього діяння в момент його вчинення. Критерій передбачуваності, до прикладу, взяла за основу Еритрейсько-ефіопська претензійна комісія, що розглядала заяви про відшкодування шкоди, завданої під час війни між Ефіопією та Еритреєю у 1998–2000 рр. У рішенні від 7 липня 2007 р. стосовно причинного зв'язку зазначалося: "необхідний зв'язок найкраще характеризувати через усталену термінологію "наближеної причини" (*proximate cause*). Оцінюючи, чи додержано цього критерію, і чи є ланцюг причинності достатньо близьким у тій або іншій справі, Комісія буде враховувати, чи була конкретна шкода розумно передбачуваною для суб'єкта, що скоював відповідний міжнародний делікт. Елемент передбачуваності, хоч і не позбавлений певних недоліків, забезпечує порядок і визначеність в питаннях оцінки наближеності" (*Eritrea-Ethiopia Claims Commission*, 17 August 2009, с. 529).

Загалом підхід, що визначає віддаленість шкоди через її передбачуваність – видається не безпідставним, утім, на наш погляд, є критерій більш точний і водночас позбавлений тих недоліків, що притаманні критерію передбачуваності. Його можна назвати *критерієм деліктизуючого ризику*, зміст якого в тому, щоб обмежувати відповідальність за наслідки протиправної поведінки лише тією шкодою, ризик якої власне і зробив поведінку протиправною. Бо справедливо, щоб підстави відповідальності слугували водночас і її кордонами.

Тож діяння має вважатися достатньо наближеною (тобто юридично значущою) причиною шкоди, якщо така шкода входить до кола передбачуваних ризиків, які створювало це діяння у момент його вчинення, і через які це діяння визнається протиправним. Так, якщо водій трамвая перевищив швидкість і прийшов на зупинку точнісінько тоді, коли там рухнуло трухляве дерево, пошкодивши сам трамвай і покалічивши пасажирів, то причинного зв'язку між порушенням швидкісного режиму і шкодою немає (попри те, що трамвай не потрапив би під дерево, якби не перевищення швидкості водієм). Це пов'язано з тим, що падіння трухлявого дерева на транспорт – це не той ризик, заради уникнення якого запроваджено обмеження швидкості. Інша річ, якби трамвай збив пішохода чи, зійшовши з рейок, зіткнувся з автомобілем. Імовірність саме таких подій підвищується з порушенням швидкісного режиму, і небезпека саме таких подій змусила законодавця деліктизувати перевищення швидкості.

2. Практика Компенсаційної комісії ООН: загальні засади

У Резолюції 687 Ради Безпеки ООН проголошено, що Ірак "несе відповідальність за міжнародним правом за будь-які *прямі* збитки та шкоду, включаючи шкоду навколишньому середовищу і виснаження природних ресурсів, або шкоду, заподіяну іноземним урядам, громадянам і корпораціям в результаті незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і його окупації" (*UN Security Council Resolution 687, 1991*).

Це положення становило правову основу виплачуваних відшкодувань. Тож критерієм віддаленості шкоди обрано поняття прямого причинного зв'язку. Компенсаційна комісія у Рішенні S/AC.26/1992/15 від 4 січня 1993 р. зауважила: "Двома істотними елементами відшкодування збитків є те, що (а) такі збитки мають бути результатом незаконного вторгнення Іраку та окупації Кувейту і (б) причинно-наслідковий зв'язок має бути прямим" (*Compensation for business losses, 1992, §3*).

Отже, Комісія послідовно додержувала розмежування двох досліджень за установлення причинного зв'язку. Оскільки потреби установлювати протиправність дій Іраку не було (протиправність визнана Резолюцією 687 (1991) Ради Безпеки ООН), головним завданням Комісії було установлення того, чи є заявлена шкода прямим наслідком вторгнення й окупації.

Хоча критерієм віддаленості шкоди було задекларовано принцип "прямого" причинного зв'язку, практика Комісії показує, що її висновки краще пояснювати через критерій деліктизуючого ризику і міркування правової політики. Задекларований критерій "прямоти" – це радше ярлик, яким позначають уже готову відповідь ("шкода не підлягає відшкодуванню, бо причинний зв'язок є непрямим"), а не інструмент до її відшукування.

Окрім того, у Рішенні S/AC.26/1998/1 Комісія сама визнала неясність критерію "прямоти", зазначаючи, що буде послуговуватися напрацюваннями юридичної доктрини щодо оцінки "наближеної причини": "На додаток до настанов, наданих Керівною Радою в її рішеннях, стосовно того, яку шкоду слід вважати "прямою", варто також брати до уваги відповідні норми і принципи міжнародного права. І хоча одне джерело вказує, що "правила відповідальності держав не містять чітких вказівок щодо критеріїв прямих збитків", інший автор, узагальнивши відповідну судову практику, дійшов висновку, що "у більшості випадків, коли епітети "прямий" і "непрямий" застосовуються для опису наслідків протиправного діяння, вони фактично використовуються як синоніми до слів "наближений" (*proximate*) і "віддалений" (*remote*)". Відповідно Колегія вважає, що найпоширенішим критерієм у позовах про відшкодування шкоди є те, чи було діяння держави "наближеною причиною" зазнаних збитків, чи навпаки, це діяння було занадто віддаленим, щоб тягнути за собою відповідальність" (*Report and recommendations, 3 February 1998, § 50*).

У Рішеннях № 1 (S/AC.26/1991/1) і № 7 (S/AC.26/1991/7/Rev.1) Комісія визначила, що прямою шкодою має визнаватися (зокрема, але не виключно) шкода, завдана внаслідок:

"(a) воєнних дій або загрози воєнних дій будь-якої зі сторін у період з 2 серпня 1990 р. по 2 березня 1991 р.;

(b) виїзду з Іраку або Кувейту або неможливості виїхати з них (або рішення не повертатися) протягом зазначеного періоду;

(c) дій посадових і службових осіб або агентів уряду Іраку чи підконтрольних йому організацій протягом цього періоду у зв'язку з вторгненням або окупацією;

(d) порушення громадського порядку в Кувейті або Іраку протягом цього періоду; або

(e) захоплення заручників чи іншого незаконного затримання" (*Compensation for business losses*, 1992, § 6).

У зазначеному переліку пунктом (d) визначено шкоду, яку навряд чи можна назвати "прямим" і "безпосереднім" – у власному розумінні цього слова – наслідком воєнного вторгнення: воєнні дії насамперед викликають порушення громадського порядку, яке потім стає безпосередньою причиною шкоди. Отже, воєнні дії в такому разі є опосередкованою, не безпосередньою причиною шкоди. Проте порушення громадського порядку (будь-ким, включаючи й осіб, що не є комбатантами) – це цілком передбачуваний ризик, пов'язаний з воєнними діями. Тож шкода, викликана порушенням громадського порядку, входить до (численного) кола ризиків, що їх створює агресор, розпочинаючи незаконні воєнні дії. І саме тому відповідальність агресора, що скоїв воєнне вторгнення, розповсюджується зокрема й на шкоду, безпосереднім наслідком якої є заворушення та масові порушення громадського порядку через воєнне вторгнення.

3. Шкода життю та здоров'ю

Воєнні дії – це наймасштабніше з лих, створюваних людиною. Небезпеки, пов'язані з війною, – численні і колосальні. І межі відповідальності агресора мають бути відповідними. Війна приносить смерті і руйнування – руйнування, наслідком якого стають нові смерті. Зокрема через війну знищуються об'єкти критичної інфраструктури та заклади охорони здоров'я, від яких залежить життя людей. Компенсаційна комісія прямим наслідком воєнного вторгнення визнала смерті людей, які померли через відсутність необхідних медикаментів і кваліфікованої медичної допомоги у зруйнованих містах.

Комісія розглянула заяву, подану батьком малолітньої дитини, яка померла через відсутність медичної допомоги. Дитина народилася з хворобою нирок і, очікуючи на трансплантацію, потребувала регулярного лікування. Під час окупації Кувейту необхідне лікування стало недоступним через масове розграбування медичного обладнання. Як

наслідок, дитина померла. Комісія дійшла висновку, що, якщо особа хворіла до вторгнення та окупації й померла через відсутність медичної допомоги внаслідок скорочення та розграбування медичних закладів, смерть у такому разі має вважатися безпосереднім, прямим наслідком вторгнення й подальшої окупації (*Report and recommendations*, 1998, § 203).

Відповідно до Рекомендації Колегії комісарів S/AC.26/1994/1 від 26 травня 1994 р. серйозне тілесне ушкодження або смерть мають визнавати прямим наслідком вторгнення й окупації за умови, що їх причиною була відсутність обладнання, препаратів і медичної допомоги, що за звичайних обставин були б наявні. Також смерть або каліцтво не повинні бути наслідком загострення, що виникло через "нормальний" перебіг та розвиток раніше існуючої хвороби або травми (*Recommendations concerning individual claims*, 1994, с. 25–27). Обидва міркування відображають стандартний для деліктного права тест "якби не": особа має право на відшкодування тільки у випадках, якщо за відсутності війни вона не зазнала б цієї шкоди (тобто якби не війна, то потрібні препарати й обладнання були б наявні в лікарнях; якби не війна, хвороба б не загострилася).

У цьому документі також рекомендувалося надавати відшкодування також і тим потерпілим, чиє здоров'я похитнулося через стрес, спричинений війною. Прикладом є летальний серцевий напад у чоловіка, що на його очах іракські військові арештували його сина, або погіршення здоров'я через паніку і страх, викликані вибухами в особи, яка не зазнала фізичних ушкоджень. І навіть у тих випадках, коли причиною погіршення стану здоров'я не була конкретна стресогенна подія, а радше загальний стан людини під час війни, Колегія рекомендувала здійснювати відшкодування за умови надання заявниками достатніх доказів (*Recommendations concerning individual claims*, 1994, с. 28).

Комісія також зауважила, що багато людей, які рятувалися від війни, не мали іншого вибору, аніж спробувати перетнути іраксько-йорданський кордон. Таких людей розміщували в таборах для біженців, де їм доводилося перебувати в дуже важких умовах. Умови проживання в цих таборах призводили до різних проблем зі здоров'ям, деякі з яких були серйозними. Комісія визнавала такі ушкодження прямим наслідком війни та надавала відшкодування потерпілим (*Recommendations concerning individual claims*, 1994, с. 28).

Щодо дорожньо-транспортних пригод Комісія визнала, що в принципі будь-які ДТП за участі воєнних машин Іраку є такими, що пов'язані з вторгненням і окупацією, а тому шкода, завдана потерпілим у таких аваріях, є прямим наслідком війни. Так само необхідний причинний зв'язок визнавався наявним, коли, приміром, водій втратив керування автомобілем через авіаудар, або будучи переслідуваний іракськими військовими. Пов'язаними з війною визнавалися також аварії, що сталися у перші дні вторгнення через сум'яття, заворушення й порушення громадського порядку (*Recommendations concerning individual claims*, 1994, с. 28).

Прямим наслідком війни Комісія визнала також загибель людей в Ізраїлі, коли Ірак, маючи на меті повернути на свою сторону мусульманські країни, що на той час підтримували антиіракську коаліцію, 17 січня 1991 р. розпочав ракетну кампанію проти Ізраїлю. Задум полягав у тому, щоб спровокувати Ізраїль на відповідь, і використати це як привід для агітації мусульманських країн, що входили до коаліції, пристати на бік Іраку. Комісія визнала прямий причинний зв'язок між діями Іраку та загибеллю людей в Ізраїлі, й зауважила, що коли зв'язок є прямим, то не має значення, на території якої країни людина зазнала шкоди (*Report and recommendations*, 1998, § 202).

Відповідальність Іраку була розповсюджена також на смерті після закінчення війни, зокрема коли люди підривалися на залишених під час війни мінах (*Report and recommendations*, 1998, § 201).

4. Шкода майну та майновим інтересам

Щодо майнових втрат, то в Рішенні S/AC.26/1992/9 Комісія визначила три категорії збитків, які підлягають відшкодуванню (перелік, утім не є вичерпним): (а) збитки, пов'язані з контрактами та попередньою підприємницькою діяльністю; (б) втрата матеріальних активів; і (в) втрата власності, здатної приносити прибуток (*Propositions and conclusions*, 1992, § 3, 4).

Що стосується категорії (а), то вона включала випадки, коли особа зазнавала шкоди через зумовлену воєнними діями неможливість виконання (нею або контрагентом) укладеного контракту. Якщо стороною договору був уряд Іраку, то застосовувалися норми договірної права. Натомість, якщо Ірак не був стороною відповідного контракту, то діяли норми деліктного права. Причому в обох випадках Ірак не мав права посилаючись на розпочату ним війну як на форс-мажорну обставину (*Propositions and conclusions*, 1992, § 9, 10).

Утім стосовно втрати матеріальних активів (тобто рухомих і нерухомих речей), то шкода визнавалася прямим наслідком війни, якщо власність була експропрійована, конфіскована, вилучена, викрадена, знищена чи пошкоджена іракськими органами влади. При цьому Комісія наголосила, що правомірність або неправомірність вилучення майна не має значення для компенсації (*Propositions and conclusions*, 1992, § 12).

Цікавими є й випадки, коли люди, рятуючись від війни, покидали свою власність, і вона згодом була розграбована, знищена невідомими чи безслідно зникала. У таких випадках ланцюг причинності сполучає діяння Іраку зі шкодою опосередковано – через дії самого потерпілого власника та ймовірно дії третіх осіб – мародерів. Проте у цьому випадку, як і в попередніх, належить керуватися критерієм деліктизуючого ризику та задати питання, а чи підвищують воєнні дії ризик настання такого роду шкоди, – шкоди, пов'язаної з залишенням свого майна

людьми, що рятуються від загибелі. І оскільки відповідь ствердна, зазначені збитки охоплюються межами відповідальності суб'єкта, відповідального за воєнну агресію.

Такого висновку дійшла й Комісія (хоч вона і не послуговувалася концепцією деліктизуючого ризику), зробивши таке застереження: коли підприємство залишене без нагляду через те, що його персонал примусово утримувався в умовах несвободи іракським урядом, то шкода підприємству *визнається* прямою; натомість, якщо підприємство покинуте його персоналом добровільно, то шкода *може бути визнана* прямою (*Propositions and conclusions*, 1992, § 12, 13). Утім Комісія мала на увазі, що в другому випадку необхідно брати до уваги усі обставини справи, і зокрема враховувати, наскільки збитки могли б бути зменшені завдяки розумним заходам потерпілої сторони (приміром, чи була можливість релокації бізнесу, чи принаймні можливість вивезти частину майна підприємства тощо).

Щодо транспортних засобів, покинутих в Кувейті чи Іраку людьми, які рятувалися від війни, то Комісія спеціально визнала презумпцію прямого причинного зв'язку між війною і втратою таких автівок.

"Для того, щоб отримати компенсацію, необхідно довести, що втрата була "напрямую" спричинена вторгненням та окупацією Кувейту Іраком. З цією метою Колегія також вважає, що існує обґрунтована презумпція, що якщо транспортний засіб був залишений в Іраку або Кувейті до або під час вторгнення та окупації і був втрачений, то його втрата є "прямим" наслідком вторгнення Іраку та окупації Кувейту" (*Report and recommendations*, 1998, § 266).

Комісія позначила межу відповідальності Іраку, вказавши що відповідальність не розповсюджується на шкоду, яка виникла у зв'язку з торговим ембарго, супутніми заходами та загальною економічною ситуацією на глобальних ринках. У Рішенні № 9 зазначалося: "торговельне ембарго та пов'язані з ним заходи, а також спричинена ними економічна ситуація не будуть прийматися як підстава для компенсації" (*Propositions and conclusions*, 1992, § 6).

Очевидно, що такі заходи не могли не позначитися на світовій торгівлі. Ось як про це зазначає Комісія в Рішенні S/AC.26/1992/15: "Торговельне ембарго та пов'язані з ним заходи мали ширші економічні наслідки як для міжнародної торгівлі, так і для економічної діяльності в Кувейті та Іраку. Приміром, світова ціна на нафту була тимчасово вищою, ніж могла б бути, і, крім того, країни, які раніше імпортували нафту з Іраку та Кувейту, змушені були шукати інші джерела постачання, що вплинуло на транспортні та транзитні послуги, а також на операційні витрати нафтопереробних заводів. Компанії, які могли б розраховувати на експорт товарів або послуг до Кувейту або Іраку, були змушені шукати альтернативні ринки збуту, що потенційно могло негативно вплинути як на їхні прибутки, так і на прибутки їхніх постачальників" (*Compensation for business losses*, 1992, § 9).

Зазначені економічні втрати визнані такими, що лежать поза межами відповідальності Іраку, попри те, що ембарго (та інші обмежувальні заходи) – це правомірна й передбачувана реакція світової спільноти на розпочату Іраком війну. У цьому випадку виключення відповідальності ймовірно слід пояснювати з огляду на макроекономічні та геополітичні міркування. Оскільки війна відбулася на стані світової торгівлі у глобальному масштабі, визнати чисті економічні втрати від кризи, спричиненої війною, такими, що підлягають компенсації, – означало б дати право вимагати відшкодування мало не кожній компанії на планеті. А це саме та руйнівна відповідальність, проти якої остерігає теорія економічного аналізу права.

Висновки

Проблема віддаленості причинного зв'язку (або меж відповідальності) полягає в тому, що засяг деліктної відповідальності уздовж ланцюга причинних зв'язків повинен бути "обтятий", і завдання в тому, щоб точно визначити місце цього "обтинання".

Таке "обтинання" необхідне для того, аби не допустити кричущої диспропорції між тяжкістю скоєного й тягарем відповідальності за його наслідки, – коли б особа, що допустила дрібну необачність, мусила приймати на свої плечі мало не всі біди світу, що виникли за її проступком. Проте держава, яка розпочала агресивну війну проти сусіда й окупувала чужі території, допустила величезну необачність – вона скоїла найтяжчий злочин проти усього людства (міжнародно протиправне діяння *erga omnes*). Тому межі відповідальності за такі діяння мають бути відповідними та пропорційними до масштабів злочинства – вони мають охоплювати усі ті численні й різноманітні ризики, які можна розумно передбачати як вірогідний наслідок воєнного вторгнення, навіть якщо причинний зв'язок між війною та шкодою опосередкований додатковими ланками чи втручанням третіх осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
Arons, S. (2022). Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. <i>Bloomberg</i> . https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says?leadSource=verify%2525252525252520wall	Arons, S. (2022). Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. <i>Bloomberg</i> . https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says?leadSource=verify%2525252525252520wall
Caron, D. D. (2002). The UN Compensation Commission: Practical Justice, not Retribution. <i>European Journal of International Law</i> , 13, 183-199.	Caron, D. D. (2002). The UN Compensation Commission: Practical Justice, not Retribution. <i>European Journal of International Law</i> , 13, 183-199.
Chung J. J. (2005). The United Nations Compensation Commission and the Balancing of Rights between Individual Claimants and the Government of Iraq. <i>The UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs</i> , 10, 141-178.	Chung, J. J. (2005). The United Nations Compensation Commission and the Balancing of Rights between Individual Claimants and the Government of Iraq. <i>The UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs</i> , 10, 141-178.

Compensation for business losses resulting from Iraq's unlawful invasion and occupation of Kuwait where the trade embargo and related measures were also a cause: decision S/AC.26/1992/15 taken by the Governing Council of the United Nations Compensation Commission at its 31st meeting, held in Geneva on 18 December 1992. https://digitallibrary.un.org/record/163113?ln=es	Compensation for business losses resulting from Iraq's unlawful invasion and occupation of Kuwait where the trade embargo and related measures were also a cause: decision S/AC.26/1992/15 taken by the Governing Council of the United Nations Compensation Commission at its 31st meeting, held in Geneva on 18 December 1992. https://digitallibrary.un.org/record/163113?ln=es
Crook J. R. (1993). The United Nations Compensation Commission – A New Structure to Enforce State Responsibility. <i>The American Journal of International Law</i> , 87(1), 144-157.	Crook, J. R. (1993). The United Nations Compensation Commission – A New Structure to Enforce State Responsibility. <i>The American Journal of International Law</i> , 87(1), 144-157.
Eritrea-Ethiopia Claims Commission. Final Award. Eritrea's Damages Claims. (17 August 2009). VOLUME XXVI pp. 505-630. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/505-630.pdf	Eritrea-Ethiopia Claims Commission. Final Award. Eritrea's Damages Claims. (17 August 2009). VOLUME XXVI pp. 505-630. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/505-630.pdf
<i>Expert Report on Remedies and Redress Mechanisms for War-Affected Individuals in Ukraine</i> . November 2023. https://rm.coe.int/council-of-europe-expert-report-on-national-remedies-in-ukraine-2775-2/1680adebf5	<i>Expert Report on Remedies and Redress Mechanisms for War-Affected Individuals in Ukraine</i> . (2023). https://rm.coe.int/council-of-europe-expert-report-on-national-remedies-in-ukraine-2775-2/1680adebf5
Feighery, T. J., Gibson, C. S., & Rajah, T. M. (eds.). (2015). <i>War Reparations and the UN Compensation Commission: Designing Compensation After Conflict</i> . Oxford University Press, 448 p.	Feighery, T. J., Gibson, C. S., & Rajah, T. M. (eds.). (2015). <i>War Reparations and the UN Compensation Commission: Designing Compensation After Conflict</i> . Oxford University Press.
Kelley P. J. (1991). Proximate Cause in Negligence Law: History, Theory, and the Present Darkness. <i>Washington University Law Review</i> , Vol. 69(1). 67.	Kelley, P. J. (1991). Proximate Cause in Negligence Law: History, Theory, and the Present Darkness. <i>Washington University Law Review</i> , 69(1), 67.
Lillich, R. (2023). The United Nations Compensation Commission. Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff, 486 p.	Lillich, R. (2023). The United Nations Compensation Commission. Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff.
McGovern, F. E. (2009). Dispute System Design: The United Nations Compensation Commission. <i>Harvard Negotiation Law Review</i> , 14, 171-193.	McGovern, F. E. (2009). Dispute System Design: The United Nations Compensation Commission. <i>Harvard Negotiation Law Review</i> , 14, 171-193.
NGO "Kyiv School of Economics Institute" (липень 2023). Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 р. https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf	NGO "Kyiv School of Economics Institute" (2023, July). <i>Report on direct infrastructure damage and indirect economic losses from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of June 2023</i> . Kyiv School of Economics. https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf
<i>Palsgraf v Long Island Railroad Co.</i> , 248 N.Y. 339, 162 N.E. 99 (1928). https://www.nycourts.gov/reporter/archives/palsgraf_lirr.htm	<i>Palsgraf v Long Island Railroad Co</i> 248 N.Y. 339, 162 N.E. 99 (1928). https://www.nycourts.gov/reporter/archives/palsgraf_lirr.htm
Propositions and conclusions on compensation for business losses: types of damages and their valuation: decision S/AC.26/1992/9 taken by the Governing Council of the United Nations Compensation Commission during its resumed 4th session, at the 23rd meeting, held on 6th March 1992. https://digitallibrary.un.org/record/141403?ln=en	Propositions and conclusions on compensation for business losses: types of damages and their valuation: decision S/AC.26/1992/9 taken by the Governing Council of the United Nations Compensation Commission during its resumed 4th session, at the 23rd meeting, held on 6th March 1992. https://digitallibrary.un.org/record/141403?ln=en

Recommendations concerning individual claims for serious personal injury or death (category "B" claims) / made by the Panel of Commissioners. S/AC.26/1994/1 of 26 May 1994. https://digitallibrary.un.org/record/202480?ln=en	Recommendations concerning individual claims for serious personal injury or death (category "B" claims) / made by the Panel of Commissioners. S/AC.26/1994/1 of 26 May 1994. https://digitallibrary.un.org/record/202480?ln=en
Report and recommendations concerning part 1 of the 1st instalment of individual claims for damages above US\$100,000 (Category "D" claims). Made by the Panel of Commissioners. S/AC.26/1998/1 of 3 February 1998. https://digitallibrary.un.org/record/251206?ln=en	Report and recommendations concerning part 1 of the 1st instalment of individual claims for damages above US\$100,000 (Category "D" claims). Made by the Panel of Commissioners. S/AC.26/1998/1 of 3 February 1998. https://digitallibrary.un.org/record/251206?ln=en
Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2023 at the 1466th meeting of the Ministers' Deputies. https://rm.coe.int/0900001680ab2595	Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2023 at the 1466th meeting of the Ministers' Deputies. https://rm.coe.int/0900001680ab2595
Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf	Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
Townsend, G. (2019). The United Nations Compensation Commission: Mass Reparations Apotheosis. <i>Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review</i> , 42(3), 325-344.	Townsend, G. (2019). The United Nations Compensation Commission: Mass Reparations Apotheosis. <i>Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review</i> , 42(3), 325-344.
Ukrainian refugee situation. (n.d.). Operational Data Portal. https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine	Ukrainian refugee situation. (n.d.). Operational Data Portal. https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine
UN Security Council Resolution 687 (1991) of 3 April 1991 Iraq-Kuwait. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IQ%20KW_910403_SCR687%281991%29_0.pdf	UN Security Council Resolution 687 (1991) of 3 April 1991 Iraq-Kuwait. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IQ%20KW_910403_SCR687%281991%29_0.pdf
UNCC at glance (n.d.). United Nations Compensation Commission website. https://web.archive.org/web/20230610151433/https://uncc.ch/uncc-glance	UNCC at glance (n.d.). United Nations Compensation Commission website. https://web.archive.org/web/20230610151433/https://uncc.ch/uncc-glance
Wassgren, H. (1998). The UN Compensation Commission: Lessons of Legitimacy, State Responsibility, and War Reparations. <i>Leiden Journal of International Law</i> , 11(3), 473-492.	Wassgren, H. (1998). The UN Compensation Commission: Lessons of Legitimacy, State Responsibility, and War Reparations. <i>Leiden Journal of International Law</i> , 11(3), 473-492.
Внутрішньо переміщені особи. (б.д.). Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html	<i>Internally displaced persons. (n.d.).</i> Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html
Світовий банк (2023). Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Лютий 2022 – лютий 2023. Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. (Березень 2023). https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf	The World Bank (2023). Ukraine. Rapid damage and restoration need assessment: February 2022 – February 2023. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations. (March 2023). https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf

Управління Верховного комісара ООН з прав людини. (б.д.) Україна: захист цивільних осіб у збройному конфлікті. Оновлення, грудень 2023. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-01/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28December%202023%29_UKR.pdf

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). *Ukraine: Protection of civilians in armed conflict. Update, December 2023*. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-01/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28December%202023%29_UKR.pdf

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Стаття виконана в межах фундаментального дослідження за рахунок видатків загального фонду державного бюджету "Доктринальне і правове забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану та в повоєнний період".

Карнаух Б. Яка шкода є "прямим" наслідком війни: практика Компенсаційної комісії ООН. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 1. С. 23-36. Серія. Юридичні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(132\)02](https://doi.org/10.31617/3.2024(132)02)

*Надійшла до редакції 05.01.2024.
Отримано після доопрацювання 19.01.2024.
Прийнято до друку 24.01.2024.
Публікація онлайн 16.02.2024.*